ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τόμος ΣΤ , τεύχος 21, Μάιος 1997

Η αειφόρος[1] ανάπτυξη και η αρχή της ισότητας μεταξύ των γενιών

*Γεώργιος Βουλγαράκης**

Περίληψη

Μια πειστική λύση –την πειστικότερη τουλάχιστον ως σήμερα, στο περιβαλλοντικό πρόβλημα του πλανήτη– μπορεί να δώσει μια διαδικασία ανάπτυξης, με κύριο χαρακτηριστικό την αειφορία.

Αυτό, εκτός των άλλων προϋποθέτει την αποζημίωση του μέλλοντος από τις μειώσεις που προξενούνται από το παρόν. Πράγμα που μπορεί να πραγματοποιηθεί, μόνο με το σχεδιασμό ενός πλέγματος πολιτικών, με αναφορές σε όλα τα επίπεδα δράσης τους ανθρώπου, που υπακούουν σε ένα "λογικό κανόνα" και θα στοχεύουν στη μεταβίβαση μιας λίστας πλούτου ανάμεσα στις γενιές.

1. Εισαγωγή

1.1. Ο σκοπός του άρθρου

Στη μακρά πορεία της ιστορίας, οι ανθρώπινοι πληθυσμοί επεκτάθηκαν όταν το επέτρεψαν οι συνθήκες και είναι γεγονός ότι στη διάρκεια της ύπαρξης των 100.000 και πλέον ανθρώπινων γενιών[2] στον πλανήτη, οι όροι δεν ήταν σχεδόν ποτέ οι ίδιοι.

Στην αρχή της ιστορίας της ανθρωπότητας για παράδειγμα, τότε που οι άνθρωποι ζούσαν από τη συλλογή καρπών, οι πληθυσμοί περιορίζονταν αποκλειστικά από το γεγονός της απλής έλλειψης τροφίμων.

---

* Διδάκτωρ Οικονομικών, π. Υπουργός Περιβάλλοντος.

Η εμφάνιση της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, πριν από περίπου 350 γενιές, προσδιόρισε το νέο όριο της πληθυσμιακής επέκτασης όχι πλέον εξαιτίας της έλλειψης τροφίμων, αλλά από τις ασθένειες που συχνά έπαιρναν τη μορφή λοιμού. Τέλος, η επέκταση της ανθρώπινης γνώσης και οι πρακτικές της εφαρμογές, έκαναν εφικτό να ξεπεραστούν πολλά από τα εμπόδια που είχαν ανακύψει, με αποτέλεσμα να διευκολυνθεί η λεγόμενη πληθυσμιακή έκρηξη – ειδικά στη διάρκεια του τελευταίου αιώνα.

Παρόλα αυτά, η ιστορία – ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες, φαίνεται να επαναλαμβάνεται με άλλη φυσικά ένταση και ρυθμούς και με μια σημαντική διαφορά: Το πρόβλημα τώρα, που εξακολουθεί να είναι πρόβλημα ουσίας, σχετίζεται περισσότερο με ποιοτικές παραμέτρους παρά ποσοτικές.

Αυτό που τώρα απασχολεί την παγκόσμια κοινωνία, είναι η εξάντληση των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων, δηλαδή η μόλυνση και η ρύπανση της ατμόσφαιρας, του εδάφους και του υδάτινου συστήματος, οι διαταραχές στις βασικές παραμέτρους του γήινου οικοσυστήματος (θερμοκρασία, υγρασία, κλίμα, ακτινοβολίες, βιολογικοί και φυσικοί κύκλοι), η καταστροφή φυσικών οικοσυστημάτων που είχαν καταφέρει να διατηρηθούν μετεξελισσόμενα για χιλιάδες χρόνια και η εξαφάνιση μεγάλου αριθμού ειδών πανίδας και χλωρίδας.

Είναι σε κάθε περίπτωση δραματική η διαπίστωση ότι στα τελευταία χρόνια του αιώνα της επιστημονικής απογείωσης, η ανθρωπότητα ανακαλύπτει ότι έχει υποθηκεύσει σε μεγάλο βαθμό τη ζωή των μελλοντικών γενιών με την εξάντληση των μη ανανεώσιμων αποθεμάτων του πλανήτη και την κληροδότηση αδιεξόδων από τις παρούσες στις μελλοντικές γενιές[3].

Το πρόβλημα είναι ότι κανένας τύπος κοινωνίας και καμία μορφή αγοράς δεν υποχρεώνεται να διατηρεί αναγκαστικά αποθέματα μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων και περιβαλλοντικά συστήματα σε επίπεδα ικανά να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητα για τις επόμενες γενιές. Όμως η βεβαιότητα της μακροπρόθεσμης μείωσης του επιπέδου ευημερίας θα απαιτήσει –εάν δεν επιβάλει, την καθιέρωση κάποιου είδους κληροδοτήσεων– μεταβίβασης δηλαδή τέτοιων πόρων, από γενιά σε γενιά[4].

Όπως είναι προφανές, ο σχεδιασμός και η επιλογή ουσιαστικών τρόπων για την επίτευξη μιας τέτοιας μεταβίβασης στις μελλοντικές γενιές, πρέπει να εστιάζεται τόσο στα οικονομικά εργαλεία ή στα πιθανά φορολογικά μέτρα που πρέπει να ληφθούν, όσο και στο ακριβές περιεχόμενο της κληροδότησης.

Ένα περιεχόμενο του οποίου ασφαλώς ο σκληρός πυρήνας θα είναι οι μη ανανεώσιμοι φυσικοί πόροι, αλλά πέραν αυτών και η ανθρώπινη γνώση και ο κεφαλαιουχικός εξοπλισμός καθώς και τα γενετικά αποθέματα, πρέπει να βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος.

Ενώ όμως η μεταβίβαση αυτών των ειδών "ενεργητικού" είναι σχεδόν βέβαιο ότι είναι αναγκαία για την επίτευξη της διαχρονικής βιωσιμότητας στον πλανήτη, είναι πιθανόν να μην είναι αποτελεσματική στην εξασφάλιση της ισότητας – με την έννοια της δικαιοσύνης[5], ανάμεσα στις μελλοντικές γενιές και τη σημερινή.

Επομένως, θα πρέπει να αναζητηθούν συμπληρωματικά και άλλοι τύποι μεταβιβάσεως πόρων που συμβάλλουν στην κατεύθυνση αυτή.

Μεγάλης κλίμακας και περίπλοκης λειτουργίας οικοσυστήματα, όπως λόγου χάρη υγροβιότοποι, βιότοποι, τροπικά δάση και διάφορα απειλούμενα είδη, μπορεί να είναι αντικείμενο τέτοιων μεταβιβάσεων.

Η προστασία, όμως, αυτών των οικολογικών συστημάτων και των ειδών που τα αποτελούν, καθώς και η κληροδότησή τους στις ερχόμενες γενιές, θα πρέπει να εκτιμηθούν υπό το πρίσμα της ανάλυσης "κόστους-οφέλειας", τόσο σε σχέση με το παρόν, όσο και σε σχέση με το προβλεπόμενο μέλλον.

Ο σκοπός του άρθρου αυτού, είναι να προτείνει μια προσέγγιση που να είναι σε θέση να αναπτύξει πολιτικές μεταβίβασης πόρων ανάμεσα στις γενιές, τέτοιες που να είναι επιστημονικά βάσιμες, οικονομικά εφικτές και παράλληλα να πληρούν το "εξισωτικό κριτήριο"[6].

1.2. Εννοιολογική προσέγγιση της αειφορίας

1.2.α. Ορισμός

Ο όρος "αειφόρος ανάπτυξη" χαρακτηρίζει συνήθως εκείνη την πολιτική και στρατηγική, που αποβλέπει στο να εξασφαλίσει τη συνέχεια της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, μέσα στα πλαίσια του σεβασμού του περιβάλλοντος

Είναι όμως σαφές ότι με τη γενική αυτή παρατήρηση που ούτως ή άλλως δε μπορεί να αποτελέσει ορισμό της αειφορίας, δε συμφωνούν όλοι όσοι ασχολούνται με τα ζητήματα που σχετίζονται με την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική ευημερία και την οικολογία. Είναι, συνεπώς κρίσιμο κάθε φορά, να προσδιορίζεται

και η οπτική γωνιά από την οποία προσεγγίζεται η έννοια της αειφορίας.

Από "οικοκεντρικής" άποψης, οι καθαροί δηλαδή οικολόγοι, φαίνεται να συγκλίνουν στην απόρριψη ακόμα και μιας μέτριας, σε ένταση, ανάπτυξης, που να βασίζεται στη λελογισμένη χρήση των φυσικών πόρων.

Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή, η μόνη στρατηγική ανάπτυξης που μπορεί να υποστηριχτεί ηθικά είναι η "μινιμαλιστική", αυτή δηλαδή που θα αποδίδει το ελάχιστο απαραίτητο[7].

Από την αντίθετη άποψη, την "τεχνοκεντρική", αμφισβητείται ότι η έννοια της αειφορίας είναι σε θέση να προσφέρει κάτι ουσιαστικά διαφορετικό, από αυτό που προσφέρει η συμβατική οικονομική θεωρία και πολιτική[8].

Με την προσέγγιση αυτή, η υποστήριξη μιας στρατηγικής σχετικής με εκείνη που προτείνουν οι υποστηρικτές της αειφόρου ανάπτυξης για μακρύ χρονικό διάστημα, εξαρτάται απλώς από την επάρκεια των επενδυτικών δαπανών, ενώ η επένδυση σε φυσικό κεφάλαιο, χωρίς να είναι ασήμαντη, δεν πρέπει να θεωρείται υπερβολικής σπουδαιότητας.

Η ανθρωπότητα, άλλωστε, έχει αποδείξει –υποστηρίζουν όσοι υιοθετούν την παραπάνω άποψη– ότι είναι σε θέση να προσαρμόζεται και να εφευρίσκει ό,τι ακριβώς απαιτείται για την αέναη παρουσία της στον πλανήτη[9].

Καθώς όμως, η διαδικασία του ορισμού και της εξειδίκευσης της αειφόρου ανάπτυξης συνεχίζεται ανάμεσα στους επιστήμονες, τους μη κυβερνητικούς οργανισμούς[10] και τους διεθνείς οργανισμούς και όλα δείχνουν ότι θα συνεχιστεί ακόμα για αρκετό καιρό, ένα χρήσιμο εργαλείο εργασίας είναι ο ορισμός που δίδεται από την έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (WCED), γνωστή και ως έκθεση Brundland[11], όπου ως αειφόρος ορίζεται εκείνη η ανάπτυξη που "είναι σε θέση να ικανοποιεί τις ανάγκες των σημερινών γενιών, χωρίς να διακυβεύει τη δυνατότητα των μελλοντικών γενιών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες".

Με βάση αυτό τον ορισμό, πρέπει να καλύπτεται η προϋπόθεση της ισότητας –με την έννοια της δικαιοσύνης– τόσο μεταξύ των γενιών, όσο και ανάμεσα στην ίδια γενιά, προκειμένου η κοινωνία να επιτύχει την προσέγγιση του στόχου της αειφορίας. Η κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη πρέπει να επιχειρείται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να ελαχιστοποιούνται οι παρενέργειες της οικονομικής δραστηριότητας στις πηγές των φυσικών πόρων και στην

αντιμετώπιση των αποβλήτων, εφόσον το κόστος αυτό θα επιβαρύνει, τελικά, τις μελλοντικές γενιές.

Στην περίπτωση μάλιστα, που τρέχουσες ζωτικές δραστηριότητες προκαλούν μελλοντικό κόστος, όπως για παράδειγμα η εξόρυξη μη ανανεώσιμων ορυκτών, πρέπει να καταβάλλεται πλήρης αποζημίωση με τον πλέον ενδεδειγμένο κάθε φορά τρόπο (ασφάλιση που θα αποδίδει ποσά για οικονομική βοήθεια ή στροφή σε νέες τεχνολογίες πιο φιλικές στο περιβάλλον κ.λπ.).

1.2.β. Προβλήματα προσδιορισμού

Η WCED κάνει παράλληλα και μια άλλη επισήμανση, εξίσου σημαντική. "Θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στην κάλυψη των αναγκών του φτωχού τμήματος του πλανήτη"[12].

Η αειφόρος ανάπτυξη με άλλες λέξεις, πρέπει να κατατείνει εκτός των άλλων και στη βελτίωση των προτύπων διαβίωσης με ιδιαίτερη έμφαση στην αύξηση του επιπέδου ευημερίας του φτωχού πληθυσμού του πλανήτη, δηλαδή στη μεγέθυνση της οικονομικής ανάπτυξης.

Παρά όμως την αντικειμενικά αποδεκτή αρχή ότι η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να σχεδιάζεται και να διαρκεί για μακρά χρονικά διαστήματα με ενδιάμεσους στόχους, επανελέγχους και επαναπροσδιορισμό στις τακτικές αποφάσεις, πρόβλημα ανακύπτει σε σχέση με τον προσδιορισμό του εύρους των υπολογισμών, που κάθε φορά γίνονται προκειμένου να καταγραφεί αριθμητικά το ποσοστό ανάπτυξης. Ενώ δηλαδή είναι αποδεκτό ότι η οικονομική ανάπτυξη μετράται με βάση το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, ζήτημα υπάρχει ως προς το ποιοι ακριβώς δείκτες-παράμετροι, συμμετέχουν στη διαμόρφωση του ΑΕΠ, προκειμένου να εκφράσει και ζητήματα που σχετίζονται με το περιβάλλον.

Θα έπρεπε, κατά μια άποψη[13,14], να αποτιμηθούν και άλλοι παράγοντες, πέραν αυτών που η κλασική οικονομική ανάλυση έχει προσδιορίσει, όπως για παράδειγμα η ποιότητα των φυσικών πόρων, τα οικοσυστήματα ως επί μέρους σύνολα κ.λπ., και να συμπεριληφθούν στο γενικότερο υπολογισμό του ΑΕΠ προκειμένου να μετρηθεί η ανάπτυξη κατά τρόπο επιστημονικά σύγχρονο και πραγματικό.

Το ζήτημα αυτό, ασφαλώς και ο σχολιασμός του, ξεφεύγουν από τα πλαίσια αυτού του άρθρου, για τις ανάγκες του οποίου γίνεται αποδεκτός ο κλασικός τρόπος μέτρησης του ΑΕΠ.

Όπως τονίστηκε και προηγουμένως, η προσοχή της εργασίας

αυτής στρέφεται γύρω από τον καθορισμό των ικανών και αναγκαίων συνθηκών που συμβάλλουν στην επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης. Ουσιαστικά δηλαδή γίνεται μια προσπάθεια να απαντηθεί το ερώτημα: Πώς θα αποζημιώνεται το μέλλον για τις καταστροφές που συντελούνται στο παρόν;

Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα είναι ότι αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα από την κληροδότηση ενός πλέγματος κεφαλαίων από γενιά σε γενιά.

Η τρέχουσα γενιά με τη λογική αυτή, πρέπει να αφήνει στις επόμενες ένα απόθεμα κεφαλαίου, όχι μικρότερο από αυτό που η ίδια διαθέτει για να ζήσει και στην ουσία κληρονόμησε με την ίδια διαδικασία από τις προηγούμενες γενιές. Με αυτό τον τρόπο παρέχεται η δυνατότητα της διαρκούς αναπαραγωγής εκείνων των αγαθών[15], από τα οποία εξαρτάται η ανθρώπινη ευημερία, πράγμα που οδηγεί στην αειφορία.

2. Η αρχή της ισότητας ανάμεσα στις γενιές

2.1. Περιβαλλοντικές ηθικές

Οι οικολόγοι-οικονομολόγοι, ας επιτραπεί ο όρος, δε θα διαφωνούσαν με την άποψη ότι εφόσον μια κοινωνία υιοθετήσει την έννοια της προοπτικής του συστήματός της, τότε οι απαιτήσεις του συστήματος συνολικά (δηλαδή η οικονομία και τα υποστηρικτικά της οικοσυστήματα) πρέπει να έχουν το προβάδισμα έναντι της οποιασδήποτε απαίτησης των ανθρώπων ή των άλλων όντων μεμονωμένα.

Η αρχή αυτή έχει σπουδαίες ηθικές συνέπειες όσον αφορά το ρόλο και τα δικαιώματα των σημερινών ανθρώπων σε σχέση με την επιβίωση του συστήματος και επομένως την ευημερία των μελλοντικών γενιών.

Ο κανόνας του σταθερού κεφαλαίου, άλλωστε, που προϋποθέτει η αειφόρος ανάπτυξη, απαιτεί να υιοθετηθεί μια σαφής θέση για την ισότητα –με την έννοια της δικαιοσύνης– στη μεταβίβαση πόρων τόσο ανάμεσα στους ανθρώπους όσο και διαχρονικά.

Η ηθική βάση αυτής της άποψης, εδράζεται στο ότι οι μελλοντικές γενιές έχουν το δικαίωμα να αναμένουν μια κληρονομιά με τη μορφή φυσικού αλλά και ανθρώπινου κεφαλαίου, τέτοια που να τους επιτρέπει να ζουν σε ένα επίπεδο ευημερίας, όχι χαμηλότερο από εκείνο που απολαμβάνει η τρέχουσα γενιά.

Με μια διαφορετική διατύπωση είναι δυνατόν να λεχθεί ότι υπάρχει ανάγκη για ένα κοινωνικό συμβόλαιο ανάμεσα στις γενιές, που θα εγγυάται για το μέλλον τις ίδιες ευκαιρίες που υπήρχαν και στο παρελθόν[16].

Όλα τα παραπάνω κάνουν σαφές, ότι η τρέχουσα γενιά έχει υποχρεώσεις έναντι των μελλοντικών, που μπορούν να θεμελιωθούν πέραν όλων των άλλων και σε ηθικές βάσεις. Πράγμα που έμμεσα υπονοεί ότι οι παραδοσιακές μορφές ηθικής λογικής -που περιορίζονται σε θέματα σχετιζόμενα με τη σύγχρονη αντίληψη περί ηθικής- πρέπει είτε να διευρυνθούν είτε ακόμα και να εγκαταλειφθούν παντελώς.

Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι αρκετοί επιστήμονες[17], που συμφωνούν με την παραπάνω παρατήρηση, κάνουν λόγο για "επέκταση ηθικής τάξεως".

Πρέπει, ωστόσο στο σημείο αυτό να σημειωθεί, ότι διαφορετικό είναι το εύρος της ηθικής επέκτασης που δέχεται η αμιγώς οικολογική προσέγγιση, από εκείνη της περιβαλλοντικής οικονομικής.

Έτσι, στο πεδίο της περιβαλλοντικής οικονομικής, η άποψη της ηθικής επέκτασης, υιοθετείται κατά τρόπο που να καλύπτει εκτός από τα δικαιώματα που η παρούσα λογική θεωρεί ως ισχύοντα και στο μέλλον και τα εικαζόμενα ενδιαφέροντα των μελλοντικών γενιών.

Πρόκειται με άλλες λέξεις για το κριτήριο ισότητας μεταξύ των γενιών ή "εξισωτικό κριτήριο", για το οποίο έγινε λόγος προηγουμένως.

Η καθαρή, όμως, οικολογία, προχωρά πολύ περισσότερο από την παραπάνω σκέψη, διευρύνοντας την έννοια της ηθικής επέκτασης, έτσι που να συμπεριλαμβάνει και τα δικαιώματα της μη ανθρώπινης φύσης, δηλαδή των ζώων, των φυτών, όλων των ειδών γενικά ή ακόμα και τα δικαιώματα των οικοσυστημάτων σαν σύνολο.

Αυτού του μεγέθους η ηθική επέκταση μπορεί θεωρητικά να καταγραφεί ως υπερβολική, είναι όμως σύμφωνα με τους υποστηρικτές της[18] αναγκαία, δοθέντος ότι το μη ανθρωπογενές περιβάλλον, πέραν του ότι είναι αξιόλογο είναι και αναπόσπαστο τμήμα της ανθρώπινης φύσης και ως εκ τούτου έχει ουσιαστική αξία.

Ανάλογες διακρίσεις έχει κάνει και ο Callicott[19],ο οποίος επιχείρησε μια ομαδοποίηση των διαφόρων απόψεων περί περιβαλλοντικής ηθικής, τις οποίες συγκέντρωσε σε τέσσερις κατηγορίες, ανάλογα με τις αξίες και τις στάσεις που επικράτησαν κατά καιρούς, τις γενικότερες απόψεις για το ρόλο του ανθρώπου και τη

σχέση του με το περιβάλλον, το εύρος της έννοιας του περιβάλλοντος κ.λπ.

2.2. Οι εναλλακτικές ηθικές προσεγγίσεις

Με άξονα τους παραπάνω προβληματισμούς, έχουν κατά καιρούς αναπτυχθεί πολλές και σημαντικές απόψεις. Ο Leopold[20] για παράδειγμα, έχει υποστηρίξει ότι ανεξάρτητα από το τι θέλει, επιδιώκει ή προγραμματίζει ο άνθρωπος ως είδος, η φύση αυτή καθ' αυτή, έχει το δικαίωμα να υπάρχει και ούτως ή άλλως υπάρχει. Αυτό συνεπώς είναι ένα στοιχείο, που πρέπει να εκλαμβάνεται ως ηθικό αξίωμα στους διάφορους υπολογισμούς και δράσεις, που σε τελική ανάλυση επιδρούν πάνω της και τελικά αυτήν αφορούν. Ο Tietenberg[21], θεωρεί ότι η ηθική και το δίκαιο επιβάλλουν στις παρούσες γενιές να διαχειριστούν το περιβάλλον κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μην υπερβούν ένα θεωρητικό όριο ασφαλείας που εξασφαλίζει αφενός την αναπαραγωγή των ανανεώσιμων φυσικών πόρων αλλά και αφετέρου την προστασία και τη διασφάλιση των μη ανανεώσιμων.

Παρόμοιες, ανάλογες ή σχετικές αναλύσεις έχουν γίνει από τους Pezzey[22], Daly[23], Tisdell[24], Douglass[25], Barbier[26] και άλλους και είναι αλήθεια ότι η ολοένα αυξανόμενη βιβλιογραφία στα οικονομικά του περιβάλλοντος συγκεντρώνει την προσοχή της στο γεγονός ότι οι επιδράσεις που συνεπάγεται η οικονομική ανάπτυξη σε ένα διαρκώς εξαντλούμενο οικολογικό κεφάλαιο, απαιτούν, ως ελάχιστη ηθική υποχρέωση από την παρούσα γενιά, να μεταβιβάσει στις επόμενες, πόρους ικανούς να διατηρηθεί ένα είδος δικαιοσύνης ανάμεσα στις γενιές στη διάρκεια του χρόνου.

Ο Pearce[27], ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους των οικονομικών του περιβάλλοντος, συνοψίζοντας σχετικά με την ηθική υποχρέωση και το εύρος της αποζημίωσης που οφείλει η κάθε γενιά στις επόμενες, τονίζει χαρακτηριστικά ότι:

α. Η αποζημίωση για το μέλλον επιτυγχάνεται καλύτερα με τη διασφάλιση ότι οι τρέχουσες γενιές κληροδοτούν στις επόμενες, τουλάχιστον τόσο κεφάλαιο όσο αυτές κληρονόμησαν από τις προηγούμενες. (Με μια διαφορετική διατύπωση, μπορεί να λεχθεί, ότι η κάθε γενιά πρέπει να καταναλώνει μόνον τους τόκους του κεφαλαίου που κληρονομεί[28]).

β. Η αποζημίωση για το μέλλον θα πρέπει να εστιάζεται όχι μόνο στο ανθρωπογενές κεφάλαιο, αλλά θα πρέπει να δίδεται προσοχή και στον περιβαλλοντικό πλούτο.

Είναι σημαντικό στο σημείο αυτό, να υπογραμμιστεί η διάκριση που σημειώνει ο Pearce[29] ότι υφίσταται ανάμεσα στο κεφάλαιο και τον πλούτο. Το πρώτο, το κεφάλαιο, είναι ο πλούτος με την έννοια που είναι ευρέως γνωστή και αποδεκτή, δηλαδή το απόθεμα όλων όσων έχουν κατασκευαστεί από τον άνθρωπο όπως για παράδειγμα δρόμοι, βιομηχανίες, ηλεκτρονικοί υπολογιστές και γενικότερα ό,τι έχει φτιαχτεί μέσω της ανθρώπινης διάνοιας. Το δεύτερο, ο πλούτος, είναι ο φυσικός πλούτος ή διαφορετικά το φυσικό κεφάλαιο. Σε αυτό περιλαμβάνονται το αποθέματα που ήδη υπάρχουν από τη φύση, όπως για παράδειγμα το έδαφος, ο υδάτινος ορίζοντας, τα δάση, η ποιότητα της ατμόσφαιρας και τα διάφορα είδη της χλωρίδας και της πανίδας.

Τα είδη του πλούτου που μόλις αναφέρθηκαν δεν είναι ασφαλώς απολύτως διακριτά μεταξύ τους, αφού πολλές δράσεις του ανθρώπου οδηγούν κατά περίπτωση, στην ανάπτυξη ή την υποβάθμιση του περιβαλλοντικού πλούτου. Παραδείγματος χάριν αναδασώσεις ή αποψιλώσεις, τεχνητές λίμνες ή αποξηράνσεις, τεχνητές καλλιέργειες ή καταστροφές κ.λπ.

Η διάκριση όμως είναι χρήσιμη και συνεπώς πρακτικά αποδεκτή για δύο λόγους.

Αφενός διότι έτσι γίνονται ευκολότερα κατανοητά τα όρια της συζήτησης με θέμα "περιβάλλον και οικονομία". Αφετέρου, διότι μέσω αυτής της διάκρισης, είναι δυνατόν να προσδιοριστεί και πρακτικά το περιεχόμενο του ηθικού κανόνα της αποζημίωσης του μέλλοντος από το παρελθόν.

3. Οι μορφές του πλούτου

3.1. Ο βασικός λογικός κανόνας

Έχει ήδη αναφερθεί ότι το κριτήριο ισότητας ανάμεσα στις γενιές, απαιτεί από τις προηγούμενες να αφήνουν στις επόμενες ένα πλέγμα κεφαλαίου και πλούτου, όπως επίσης έχει τονιστεί η διαφορά στον προσδιορισμό των δύο εννοιών. Αν όμως αυτή η διάκριση ανάμεσα στο κεφάλαιο και τον πλούτο μπορεί να θεωρηθεί βασική, είναι βέβαιο ότι, στο μέλλον, θα ανακύψει ζήτημα ακριβούς προσδιορισμού του περιεχομένου της "λίστας" του πλούτου, που θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο μεταβιβάσεων με τη μορφή κληροδοτήματος[30].

Και είναι απόλυτα λογικό να συμβεί κάτι τέτοιο στο μέλλον,

καθώς η ανθρωπότητα (διεθνείς οργανισμοί, ενώσεις κρατών, παγκόσμια επιστημονικά συνέδρια κ.λπ.), αργά αλλά σταθερά, προσπαθούν να θέσουν κάποια όρια στην ανάπτυξη των κρατών και κάποιους στόχους που να σχετίζονται έστω και έμμεσα με το περιεχόμενο των μεταβιβάσεων.

Το τι θα συμβεί στο απώτερο μέλλον, δε μπορεί φυσικά να προβλεφθεί με ακρίβεια προς το παρόν.

Είναι όμως βέβαιο ότι, τουλάχιστον στον ορατό χρονικό ορίζοντα, οι προβληματισμοί που θα οδηγήσουν στους κεντρικούς άξονες σκέψεων προκειμένου να καταρτιστεί "η λίστα του πλούτου", θα θεμελιώνονται σε έναν βασικό λογικό κανόνα:

Το τι θα μεταβιβαστεί, σε πόση ποσότητα, με ποια ποιοτικά πρότυπα και με ποια ροή δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί κατά τρόπο μόνον αρνητικό. Είναι απαραίτητο, η λογική με την οποία θα καταρτιστεί η λίστα, να ενσωματώνει και θετικές συμπεριφορές, που θα συμβάλουν στη μεταφορά πόρων από γενιά σε γενιά. Με άλλες λέξεις,ο βασικός λογικός, κανόνας καθιστά σαφές ότι καμία μεταφορά των πόρων δε μπορεί να συντελεστεί και συνεπώς καμία λίστα πλούτου δεν είναι δυνατόν να καταρτιστεί, αν αυτή δε στηρίζεται όχι μόνον σε παραλήψεις, αλλά και πράξεις των γενιών που κάθε φορά "φιλοξενούνται" στον πλανήτη.

Με τη λογική αυτή, έχει την ίδια αξία η προστασία του δασικού πλούτου του πλανήτη –και συνεπώς η παράληψη της καταστροφής των τροπικών δασών για παράδειγμα, με το απόθεμα γνώσης που αφήνουν με τη μορφή επιστημονικών συμπερασμάτων και παρατηρήσεων οι ερευνητές– επιστήμονες των δασών, στις επόμενες γενιές. Με την ίδια ακριβώς λογική, έχουν ταυτόσημη αξία η προσπάθεια για διατήρηση της ποιότητας της θάλασσας με την εφεύρεση μεθόδων, που συμβάλλουν στην επεξεργασία των ανθρωπίνων αποβλήτων που καταλήγουν στη θάλασσα, όπως λόγου χάρη η εφεύρεση του βιολογικού καθαρισμού.

Τα παραδείγματα που μόλις αναφέρθηκαν μπορεί να θεωρηθούν ακραία, είναι όμως ικανά να προσδιορίσουν το γιατί είναι εξίσου σημαντική με την αποθετική και η θετική ανθρώπινη δράση. Από την ώρα, όμως, που ο "λογικός κανόνας" υιοθετηθεί – έτσι όπως διατυπώθηκε παραπάνω, πρέπει να γίνει επίσης δεκτό και κάτι άλλο.

Δεν είναι κάθε ανθρώπινη ενέργεια, πράξη ή δράση ικανή από μόνη της, να συμβάλει στην υπόθεση της αειφορίας και συνεπώς να δράσει κατά τρόπο θετικό στο κεφάλαιο που πρέπει να μεταβιβάζεται ανάμεσα στις γενιές.

Πρέπει οι δράσεις αυτές και οι συμπεριφορές να υπακούουν σε ορισμένα κριτήρια που θα διασφαλίζουν την όσο το δυνατόν δικαιότερη αποζημίωση του μέλλοντος από τις καταστροφές του παρόντος και να κατατείνουν σε αυτό που μπορεί να ονομαστεί βελτιούμενη σταθερότητα του συστήματος.

Τα κριτήρια λοιπόν αυτά, υπό τις επικρατούσες στον πλανήτη συνθήκες αλλά και τον ορατό χρονικό ορίζοντα, μπορεί να είναι:

- η μικρότερη ανάλωση πρώτων υλών,
- η λιγότερη χρήση ενέργειας,
- η μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή της ανθρώπινης διάνοιας και ευφυΐας και
- η αντίσταση στις υπάρχουσες τάσεις εντροπίας.

Έτσι, αν συνεκτιμηθούν και τα κριτήρια αυτά, ο λογικός κανόνας μπορεί να διατυπωθεί εκ νέου, ως εξής:

Το τι ακριβώς θα μεταβιβάσουν οι παρούσες γενιές στις επόμενες, σε πόση ποσότητα, με ποια ποιοτικά πρότυπα και με ποια ροή, μπορεί να προκύψει από το σύνολο των ενεργειών-πράξεων και παραλήψεων, που στηρίζονται στη μικρότερη δυνατή ανάλωση πρώτων υλών, την αυστηρά απαραίτητη χρήση ενέργειας, τη μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή της ανθρώπινης διάνοιας και ευφυΐας και τελικά τη μεγαλύτερη δυνατή αντίσταση στις τάσεις εντροπίας που υπάρχουν στο σύστημα.

3.2. Γνώση, τεχνολογία και ανθρωπογενές κεφάλαιο

Είναι σαφές ότι αν το περιβάλλον –με την ευρεία έννοια του όρου– δεν είχε υποστεί σοβαρές βλάβες, θα αρκούσε απλώς και μόνο η προσπάθεια για τη διατήρηση και την αυτούσια μεταβίβασή του από γενιά σε γενιά. Αυτή η κληρονομιά θα ήταν η καλύτερη και ουσιωδέστερη που θα μπορούσε να δοθεί στις επόμενες γενιές από τις παρούσες.

Δυστυχώς η κατάσταση δεν είναι έτσι. Το περιβάλλον έχει υποστεί σημαντικές βλάβες και βαθιές επιρροές από τη δράση του ανθρώπου και του πολιτισμού του.

Και επειδή ακριβώς δεν είναι έτσι, η θετική συμβολή που εκφράζεται με τη μεταβίβαση ενός αποθέματος γνώσεων, τεχνολογίας και ανθρωπογενούς κεφαλαίου στις επόμενες γενιές, είναι εξίσου σημαντική με την προσπάθεια για διατήρηση του περιβαλλοντικού πλούτου.

3.2.α. Το απόθεμα γνώσεων

Η πρώτη μορφή πλούτου, που πρέπει με τη μορφή θετικών πράξεων να μεταβιβάζεται, είναι το απόθεμα γνώσεων που συγκεντρώνεται στη διάρκεια του χρόνου. Η ιεραρχική αξιολόγηση δεν είναι τυχαία. Ένα διαρκώς ανανεούμενο απόθεμα γνώσεων είναι σε θέση, όχι μόνον να αντιστέκεται πολύ ισχυρά στην εντροπία, αλλά κάτω από ιδανικές περιπτώσεις να οδηγεί και σε αρνητική εντροπία, πράγμα ασφαλώς αρκετά ευνοϊκό για τις επόμενες γενιές[31].

Χωρίς να υπάρχει καμία αμφιβολία, η γνώση, είναι η μεγαλύτερη δύναμη του ανθρώπου. Είναι ίσως το μοναδικό ολότελα ανθρώπινο όπλο, που όμως η χρήση του δεν υπήρξε πάντα θετική παράμετρος στην πορεία της ανθρωπότητας.

Από μια πρόχειρη μελέτη της ιστορικής πραγματικότητας, προκύπτει εύκολα το συμπέρασμα, ότι ναι μεν το απόθεμα της γνώσης βοήθησε τον άνθρωπο να επιβιώσει στη διάρκεια του χρόνου, να βελτιώσει τις συνθήκες της ζωής του, να μεταβάλει υπέρ αυτού τους όρους και τις παραμέτρους του περιβάλλοντός του, όμως δεν ήταν και λίγες οι φορές που το ίδιο όπλο εστράφη εις βάρος των ίδιων των κατασκευαστών του.

Έχει σημειωθεί χαρακτηριστικά[32] ότι αν η πληθυσμιακή πίεση, οι πόλεμοι και η περιβαλλοντική καταστροφή συνεχιστεί, η απόκτηση της απαραίτητης γνώσης αλλά και η δυνατότητα εφαρμογής της, δεν είναι δυνατόν να γίνουν με σωστό ρυθμό και αναλογίες. Έτσι, το απόθεμα της γνώσης δεν θα αυξάνει ανάλογα με το εύρος και την διάσταση των διαφόρων προβλημάτων που συνεχώς ανακύπτουν, με αποτέλεσμα την αχρήστευση της γνώσης ως θετικής δύναμης ή δύναμης αναστροφής των καταστροφών.

Όπως και να έχει το θέμα, είναι βέβαιο ότι η διεύρυνση του πεδίου της γνώσης του ανθρώπου, η συστηματοποίηση και η μεταβίβασή της από γενιά σε γενιά είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη της αειφορίας και ως εκ τούτου, θα πρέπει με βεβαιότητα να συμπεριλαμβάνεται στη λίστα του πλούτου.

3.2.β. Το τεχνολογικό απόθεμα

Η δεύτερη μορφή πλούτου που πρέπει επίσης με τη μορφή θετικών πράξεων να μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά, είναι το απόθεμα της εξελισσόμενης και βελτιούμενης τεχνολογίας που έχει αποκτηθεί στη διάρκεια του χρόνου.

Και οι λόγοι για τούς οποίους το τεχνολογικό απόθεμα είναι

σημαντικό, είναι απολύτως προφανείς. Η τεχνολογία στη διάρκεια του χρόνου, αποδέσμευσε εν μέρει ή καθ' ολοκληρία τον άνθρωπο από:

- Το χώρο – τηλέφωνο,
- το χρόνο – μαγνητόφωνο,
- τη σκέψη – ηλεκτρονικοί υπολογιστές,
- τη γεύση – γλυκαντικά υποκατάστατα,
- την όραση – γυαλιά όρασης,
- την ακοή – ακουστικά,
- το σώμα – μεταμοσχεύσεις οργάνων,
- το κλίμα – κεντρική θέρμανση,
- τη σύμπτωση – ασφαλιστικοί οργανισμοί.

Ο κατάλογος αυτός θα ήταν δυνατόν να συνεχιστεί κατά τέτοιο τρόπο που να περιλάβει όλα όσα έχουν αποκτηθεί, κατακτηθεί ή δημιουργηθεί από τον άνθρωπο εξαιτίας της τεχνολογίας.

Αν, όμως, είναι δυνατόν με σχετική ευκολία να παρατεθούν οι θετικές συνέπειες της τεχνολογίας, με την ίδια ευκολία μπορεί να σημειωθεί και το γεγονός ότι η τεχνολογία δεν έδρασε πάντα ευεργετικά για την ανθρωπότητα. Υπάρχουν μορφές και εκφάνσεις της, που προκάλεσαν τεραστίου μεγέθους ανακατατάξεις στον πλανήτη και προξένησαν μεγάλου μεγέθους καταστροφές στο περιβάλλον. Τα όπλα, τα χημικά λιπάσματα, ορισμένα μέσα μεταφοράς, ακόμα και ορισμένα φάρμακα, είναι κλασικά παραδείγματα τεχνολογίας με συνέπειες καταστροφικές για το περιβάλλον και την ανθρωπότητα.

Το γεγονός αυτό, ότι δηλαδή η τεχνολογία είναι σε θέση να δράσει θετικά αλλά και αρνητικά στη διάρκεια του χρόνου, έχει αναγκάσει ορισμένους συγγραφείς[33] να προτείνουν την υιοθέτηση κάποιου είδους κριτηρίων για την αξιολόγησή της.

Έχει για παράδειγμα υποστηριχτεί[34] ότι οι πιο καταστροφικές για το περιβάλλον τεχνολογίες είναι εκείνες που αυξάνουν το ρυθμό της εντροπίας, ενώ απαιτούν για την ενεργοποίησή τους μεγάλες ποσότητες ενέργειας και πρώτων υλών.

Αντίθετα, οι τεχνολογίες που τελικά συμβάλλουν στην υπόθεση της αειφορίας και συνεπώς αποτελούν αντικείμενο μεταφοράς πόρων ανάμεσα στις γενιές, είναι εκείνες που συνδυάζουν την ελάχιστη δυνατή ποσότητα πρώτων υλών και ενέργειας, με τη μέγιστη αξιοποίηση της ανθρώπινης διάνοιας και ευφυΐας. Σαν παραδείγματα τεχνολογίας χαμηλής εντροπίας, συνήθως αναφέρονται η γενετική, το μικροτσιπ, ο ηλεκτρονικός υπολογιστής κ.λπ.

3.2.β. Το απόθεμα του ανθρωπογενούς κεφαλαίου

Αυτή είναι η τρίτη μορφή πλούτου που μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μεταβιβάσεων ανάμεσα στις γενιές. Και με την έννοια ανθρωπογενές κεφάλαιο εννοούνται εδώ όλα όσα έχουν δημιουργηθεί από τον άνθρωπο, καλά ή κακά, χρήσιμα ή λιγότερο χρήσιμα, θετικά ή αρνητικά. Σε τελική ανάλυση, ανθρωπογενές κεφάλαιο είναι ό,τι περιγράφεται συνήθως με τον όρο "ανθρώπινος πολιτισμός".

Βεβαίως, όπως και οι δύο προηγούμενοι παράγοντες που εξετάστηκαν παραπάνω, έτσι και το ανθρωπογενές κεφάλαιο έχει και θετικές αλλά και αρνητικές όψεις και μορφές. Γεγονός που παραπέμπει στο συμπέρασμα ότι μέρος μόνον του συνολικού πολιτισμού είναι χρήσιμο για να κληροδοτηθεί από γενιά σε γενιά. Το υπόλοιπο δημιουργεί προϋποθέσεις παραγωγής τάσεων εντροπίας και ως εκ τούτου η κληροδότησή του στις επόμενες γενιές, είναι αρνητική.

Όπως είναι φυσικό, αυτό που ενδιαφέρει εδώ από πλευράς αειφορίας, είναι το τμήμα του ανθρωπογενούς κεφαλαίου που συμβάλλει θετικά και ουσιαστικά στην ευημερία των επόμενων γενιών.

4. Σχεδιασμός πολιτικής

Η αναφορά στις πολιτικές που απαιτούνται προκειμένου να επιτευχθεί η μεταφορά των απαραίτητων πόρων από τις εκάστοτε παρούσες γενιές στις εκάστοτε μέλλουσες, πρέπει απαραίτητα να απαντά στα ερωτήματα:

α. Ποια είναι τα μέσα της πολιτικής;

β. Ποιοι είναι οι φορείς της πολιτικής;

γ. Ποια είναι τα επίπεδα εφαρμογής της πολιτικής;

Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι ο συλλογισμός που αναπτύσσεται εδώ, έχει ένα εξ αρχής αδύνατο σημείο: Θα πρέπει, όσα αποφασισθούν, να τηρηθούν όχι μόνον από τις γενιές που θα τα αποφασίσουν, αλλά και από τις ενδιάμεσες γενιές.

Υπάρχει δηλαδή, ο κίνδυνος της αβεβαιότητας σχετικά με τη συμπεριφορά των γενιών που θα ακολουθήσουν, γεγονός που μπορεί να παρεμβληθεί στο επίπεδο ευημερίας των μελλοντικών γενιών. Φυσικά, εκτός του ότι θα έχει συνέπειες στην ευημερία των μελλοντικών γενιών, θα είναι και άδικο σε σχέση με τις γενιές που μονομερώς θα αναλάβουν τη δέσμευση να αυτοπεριορί-

σουν την κατανάλωσή τους[35]. Όπως και να έχει το θέμα, το μειονέκτημα αυτό πρέπει να υπαχθεί στις συνθήκες ceteris paribus, δηλαδή να εκληφθεί η συμπεριφορά όλων των διαδοχικών γενιών στη διάρκεια του χρόνου, ως σταθερή και όμοια.

4.1. Τα μέσα πολιτικής

Το πρώτο ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί είναι το πώς, με ποια μέσα μπορεί να εφαρμοστεί μια συστηματική πολιτική μεταβίβασης πόρων ανάμεσα στις γενιές. Και στο ερώτημα αυτό, η απάντηση είναι ότι μπορεί να υπάρξει μια πλειάδα διαφορετικών εναλλακτικών εργαλείων, που είναι δυνατόν να ομαδοποιηθούν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες:

α. Τα οικονομικά εργαλεία.
β. Τα νομοθετικά εργαλεία.
γ. Τα πολιτισμικά μέτρα.

4.1.α. Οικονομικά εργαλεία

Στα οικονομικά εργαλεία που είναι και τα πιο διαδεδομένα σε ολόκληρο τον κόσμο περιλαμβάνονται[36] οι φόροι, μέσω των οποίων επιχειρείται να αποθαρρυνθεί η επιζήμια προς το περιβάλλον πολιτική ορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων και τα κίνητρα, με τα οποία επιχειρείται να δοθεί μια συγκεκριμένη κατεύθυνση στη δράση των οικονομικών μονάδων μέσω ορισμένων επιδοτήσεων ή εκπτώσεων.

Όπως έχει άλλωστε καταγραφεί,[37] στις χώρες του ΟΟΣΑ το 1992 είχαν καταγραφεί 153 διαφορετικά οικονομικά εργαλεία, που αποσκοπούσαν στη βελτίωση του περιβάλλοντος. Από αυτά, 81 σχετίζονταν με φόρους, 41 με κίνητρα και 31 αφορούσαν διάφορους συνδυασμούς κινήτρων και φόρων.

4.1.β. Νομοθετικά εργαλεία

Στα νομοθετικά εργαλεία, περιλαμβάνονται συνήθως οι νόμοι-πλαίσια, που αντιμετωπίζουν συνολικά ορισμένα κρίσιμα περιβαλλοντικά ζητήματα. Τέτοιοι νόμοι έχουν κατά καιρούς ψηφιστεί από διάφορες κυβερνήσεις και αφορούν για παράδειγμα τη διαχείριση των απορριμμάτων, την ποιότητα των υγρών καυσίμων, την προστασία διαφόρων σπάνιων και απειλουμένων με εξαφάνιση ειδών κ.λπ.

Τα νομοθετικά εργαλεία βεβαίως, έχουν πρακτική αξία και

μπορούν να είναι αποτελεσματικά, στο βαθμό που δεν εκφράζουν απλά ευχές ή περιγράφουν διαδικασίες, πράγμα που συνήθως συμβαίνει, αλλά περιέχουν εκτός των άλλων ρήτρες, πρόστιμα και ποινές. Η παρατήρηση αυτή δεν είναι τυχαία.

Ένα από τα ζωηρά και ουσιαστικά πεδία συζητήσεων και καταγραφής απόψεων –κυρίως ανάμεσα σε όσους ασχολούνται με τα νομικά του περιβάλλοντος– αφορά την υιοθέτηση νομικών κειμένων υποχρεωτικού χαρακτήρα (hard law) ή μη υποχρεωτικών νομικών κειμένων (soft law)[38].

Γεγονός πάντως είναι ότι ο διάλογος αυτός, που όλα δείχνουν ότι θα συνεχιστεί για αρκετό καιρό ακόμα, έχει φέρει στο φως της δημοσιότητας και έχει αναδείξει μια σειρά από άλλα, εξίσου σημαντικά αλλά διαδικαστικά ζητήματα, που τελικά περιγράφουν και το μέγεθος του προβλήματος[39].

4.1.γ. Πολιτισμικά μέτρα

Τα πολιτισμικά μέτρα τέλος, είναι και τα πλέον ουσιαστικά, αφού δεν είναι ούτε μέσα επιβολής, ούτε μέσα πειθαναγκασμού. Είναι μέθοδος πολιτικής παρέμβασης βάθους και επικεντρώνεται στην αργή αλλά ουσιαστική οικοδόμηση μιας διάχυτης φιλο-περιβαλλοντικής κουλτούρας και λογικής και συνοδεύεται από έναν αντίστοιχο τρόπο ζωής.

Στα μέτρα αυτά, περιλαμβάνονται παρεμβάσεις που σχετίζονται με την παιδεία στο σύνολο της, την εκπαίδευση στις μικρότερες κυρίως βαθμίδες της, την τέχνη σε όλες της τις μορφές και εκφράσεις και τελικά ολόκληρο το πλέγμα της ζωής.

4.2. Οι φορείς πολιτικής

Ένα ενδιαφέρον επίσης ερώτημα, που πρέπει και αυτό να απαντηθεί, είναι ποιοι είναι οι φορείς που σχεδιάζουν και υλοποιούν την πολιτική της μεταφοράς του πλούτου ανάμεσα στις γενιές. Και είναι ενδιαφέρον, διότι είναι γνωστό ότι οι αποφάσεις που σχετίζονται με στάσεις και συμπεριφορές ζωής δεν είναι εύκολο ούτε να ληφθούν, ούτε φυσικά και να εφαρμοστούν.

Απαιτείται η συνεργασία ενός πλέγματος φορέων, που μπορούν να διακριθούν ανάλογα με το εύρος της επιρροής τους, και τη δυνατότητα επιβολής των αποφάσεών τους. Έτσι μπορεί να καταγραφούν οι φορείς της πολιτικής, με βάση το παραπάνω κριτήριο, ως εξής:

α. Διεθνείς Οργανισμοί και Ενώσεις Κρατών.
β. Κυβερνήσεις.
γ. Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί και οι Ανεξάρτητες Ομάδες Πίεσης.

4.2.α. Διεθνείς Οργανισμοί και Ενώσεις Κρατών

Οι Διεθνείς Οργανισμοί και οι Ενώσεις Κρατών, μπορούν να αναλάβουν σπουδαίο καθοδηγητικό και συντονιστικό ρόλο και να δημιουργήσουν το πλαίσιο αναφοράς όλων των άλλων φορέων.

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών και ειδικότερα η UNCED[40], ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως (OECD), το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο Διεθνής Οργανισμός Ανάπτυξης (IDA) και πάρα πολλοί άλλοι οργανισμοί σε διεθνές επίπεδο έχουν διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο.

Είναι άλλωστε γνωστό ότι η Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ στη Στοκχόλμη για το Ανθρώπινο Περιβάλλον (1972) ήταν η αρχή και το κορυφαίο γεγονός σε παγκόσμιο επίπεδο για την προστασία του περιβάλλοντος, ενώ είκοσι χρόνια αργότερα, το 1992, πραγματοποιήθηκε στο Rio de Janeiro η συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη. Στο διάστημα των είκοσι χρόνων ήρθαν στην επιφάνεια σημαντικότατα κείμενα, με κορυφαίο αυτό της έκθεσης Brundland[41].

Σε επίπεδο Ένωσης Κρατών επίσης, έχουν αναπτυχθεί κατά καιρούς σπουδαίες πρωτοβουλίες, όπως για παράδειγμα τα πέντε διαφορετικά προγράμματα δράσης για το Περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που περιλαμβάνουν κάθετες και οριζόντιες δράσεις καθώς και ποιοτικούς στόχους. Εξάλλου και πέραν της Ευρώπης ανάλογες δράσεις έχουν αναληφθεί από την ECLAC[42], ECA[43] κ.λπ.

4.2.β. Κυβερνήσεις

Οι Κυβερνήσεις επίσης, είναι σημαντικότατος και ιδιαίτερα κρίσιμος φορέας πολιτικής και αυτό διότι ανεξάρτητα από το πόσο δεσμεύονται από τις αποφάσεις των διεθνών οργανισμών στους οποίους συμμετέχουν, έχουν στη διάθεση τους όλα τα εναλλακτικά εργαλεία και τους μηχανισμούς για την επιβολή των αποφάσεών τους και ασφαλώς τον έλεγχο για την τήρηση των αποφάσεων αυτών.

Πρέπει βέβαια να λεχθεί ότι ενώ όλες σχεδόν οι κυβερνήσεις, δημοκρατικές ή όχι, συνήθως αφιερώνουν ένα μεγάλο μέρος του

προγράμματος ή των προγραμματικών τους δηλώσεων στο κεφάλαιο "περιβάλλον", έχουν μάλιστα οι περισσότερες αρμόδια Υπουργεία, στην πράξη, οι εξαγγελίες ελέγχονται ως αναληθείς ή εν μέρει μόνον αληθείς.

Εκτός όμως αυτού, υπάρχουν και αντικειμενικά όρια στην αποτελεσματικότητα των κυβερνήσεων, που προσδιορίζονται από τη γραφειοκρατία, το χρονικό ορίζοντα ζωής της κάθε κυβέρνησης, τις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας κ.λπ.

Παρόλα αυτά, είναι γεγονός ότι έχουν γίνει σοβαρά βήματα τις τελευταίες δεκαετίες από τις κυβερνήσεις στην κατεύθυνση της προστασίας του περιβάλλοντος.

4.2.γ. Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί και Ανεξάρτητες Ομάδες Πίεσης

Οι Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί (NGOs) και οι Ανεξάρτητες Ομάδες Πίεσης, έχουν ξεχωριστή σημασία στη διαδικασία της περιβαλλοντικής αναβάθμισης και παρά τον αρκετά μεγάλο αριθμό τους (στη συνδιάσκεψη του Rio υπέβαλαν αίτηση συμμετοχής περίπου 2000 τέτοιοι οργανισμοί), όλοι σχεδόν παίζουν ιδιαίτερο ρόλο στις διαδικασίες της αειφόρου ανάπτυξης.

Το συγκριτικό πλεονέκτημα που έχουν σε σχέση με τους άλλους φορείς, είναι η ανεξαρτησία που διακρίνει τις ενέργειες τους και η ευκαμψία στις αποφάσεις τους, ενώ πρέπει να τονιστεί ο πραγματικά σοβαρότατος ρόλος τους στη διαδικασία διαμόρφωσης του κατάλληλου κάθε φορά κλίματος στην κοινή γνώμη. Οι συνήθεις μορφές με τις οποίες παρεμβαίνουν, συνίστανται στη διοργάνωση συζητήσεων, σεμιναρίων ή συνεδρίων, την έκδοση ενημερωτικών εντύπων και βιβλίων και σε ορισμένες περιπτώσεις την επί τόπου δράση.

Το γεγονός αυτό έχει ως συνέπεια ο ΟΗΕ, άλλα και άλλοι οργανισμοί σε διεθνές επίπεδο, να αποδίδουν τεράστια σημασία στο έργο τους, που πρέπει να προωθείται, στη δράση τους, που πρέπει να ενθαρρύνεται ο συντονισμός της σε διεθνές επίπεδο και στο ρόλο τους, που πρέπει να ενισχύεται ιδιαίτερα στις χώρες εκείνες που παρουσιάζουν σοβαρά περιβαλλοντικά προβλήματα[44].

Από τις δεκάδες των μη κυβερνητικών οργανισμών που υπάρχουν παγκοσμίως, ξεχωριστή σημασία έχουν εκείνοι που έχουν μια διεθνή δομή και άρθρωση, όπως για παράδειγμα η Greenpeace ή το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF), οι Φίλοι της Γης (Friends of the Earth) κ.λπ., χωρίς φυσικά αυτό να υποτιμά το ρόλο των λιγότερο γνωστών οργανώσεων.

4.3. Τα επίπεδα εφαρμογής της πολιτικής

Είναι αλήθεια ότι η εφαρμογή μιας περιβαλλοντικής πολιτικής συμβατής με τους στόχους και τη στρατηγική της αειφόρου ανάπτυξης για να είναι αποτελεσματική πρέπει να είναι πολυεπίπεδη και να εξειδικεύεται όσο προχωρά από την κορυφή προς τη βάση της πυραμίδας. Έτσι μια αρκετά ουσιώδης διάκριση ανάλογα με τα επίπεδα εφαρμογής της πολιτικής είναι εκείνη που διακρίνεται σε:

α. Καθολική ή Διεθνή,
β. Εθνική ή Περιφερειακή και
γ. Τοπική.

Είναι προφανές, ότι η ρύπανση και η μόλυνση δεν είναι δυνατόν να σταματά στα σύνορα του κάθε κράτους. Τα μολυσμένα νερά και ο μολυσμένος αέρας κυκλοφορούν ελεύθερα διαμέσου των συνόρων. Κάθε κράτος συνεπώς είναι άμεσα ενδιαφερόμενο για το τι συμβαίνει στα γειτονικά του κράτη στο πεδίο του περιβάλλοντος.

Δεν πρέπει εξάλλου να διαφεύγει της προσοχής, ότι όλοι οι μεγάλοι ποταμοί και οι μεγάλες λίμνες της Ευρώπης βρίσκονται σε δύο η περισσότερα κράτη, ότι η Μεσόγειος και η Βόρειος Θάλασσα είναι κοινή περιουσία πολλών ευρωπαϊκών χωρών και ότι ακόμα οι θάλασσες, οι λίμνες και οι ποταμοί χρησίμευσαν για παρά πολλά χρόνια σαν κοινά δοχεία απορριμμάτων για τα απόβλητα πολλών χωρών.

Οι μεμονωμένες προσπάθειες, συνεπώς, των διαφόρων κρατών για το δικό τους και μόνον χώρο είναι μάταιες. Κανένα κράτος δε μπορεί να ελπίζει ότι θα λύσει τα οικολογικά του προβλήματα μόνο του, χωρίς να διακινδυνεύσει σοβαρά την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας του.

Πράγματι, αν υποτεθεί ότι μια χώρα επιβάλει μονομερώς μέτρα κατά της ρύπανσης της ατμόσφαιρας, αυτό συνεπάγεται για τη βιομηχανία της μια σοβαρή δαπάνη. Το ύψος δε αυτής της δαπάνης, θα είναι ευθέως ανάλογο με την αυστηρότητα των μέτρων που θα επιβληθούν. Αυτό παραπέρα σημαίνει, ότι χωρίς να επιλύεται το πρόβλημα της ρύπανσης, η βιομηχανία της χώρας αυτής θα κινδύνευε να υποστεί μεγάλη ζημία από τις ανταγωνιστικές βιομηχανίες των άλλων χωρών.

Είναι συνεπώς κρίσιμο σε καθολικό επίπεδο, να λαμβάνονται αποφάσεις που αφορούν άξονες, κεντρικές κατευθύνσεις και προσανατολισμούς ίδιες για όλα τα κράτη και όλες τις κυβερνήσεις,

να διαμορφώνεται και να εξειδικεύεται σε εθνικό επίπεδο η νομοθεσία, να οριοθετείται το πλαίσιο των δράσεων που απαιτούνται και να αξιολογούνται οι υπάρχουσες ιδιαιτερότητες και τέλος σε τοπικό επίπεδο να εφαρμόζονται όλα όσα έχουν προηγουμένως σχεδιαστεί.

5. Συμπεράσματα

Η μεταβίβαση από γενιά σε γενιά, μιας λίστας πλούτου, που θα υπακούει σε ένα θεμελιώδη λογικό κανόνα και θα περιλαμβάνει εκτός από τον οικολογικό πλούτο και τα αποθέματα της γνώσης, της τεχνολογίας και του ανθρωπογενούς κεφαλαίου που έχουν αποκτηθεί στη διάρκεια του χρόνου, είναι σε θέση να διασφαλίσει την ταυτόχρονη συνύπαρξη της ανάπτυξης και της οικολογικής ισορροπίας. Δηλαδή με άλλες λέξεις την αειφόρο ανάπτυξη.

Αυτή η διαδικασία για να συντελεστεί, ανάμεσα στις γενιές αλλά και σε βάθος χρόνου, προϋποθέτει το σχεδιασμό μιας πολιτικής με αναφορές σε πολλά και διαφορετικά επίπεδα, με συνδυασμούς στη χρήση πολλών εναλλακτικών μέσων και με τη βοήθεια των περισσότερων δυνατών φορέων σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο.

Χωρίς να μπορεί να υποστηριχτεί ότι στην προσπάθεια αυτή δεν υπάρχουν εμπόδια ή ατέλειες που περιέχουν τον κίνδυνο ακόμα και της ακύρωσης του συνολικού σχεδιασμού, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η όλη διαδικασία, από την ώρα που θα υιοθετηθεί, είναι σε θέση να διασφαλίσει ένα επίπεδο ευημερίας σχετικά σταθερό στη διάρκεια του χρόνου.

Σημειώσεις

1. Με τον όρο αυτό αποδίδεται εδώ η έννοια "Sustainable Developement". Έχουν όμως υποστηριχτεί και οι όροι "αυτοσυντηρούμενη", "βιώσιμη", "διατηρήσιμη", "ελεγχόμενη" για το είδος αυτής της ανάπτυξης.

2. Meadows Dennis, *The Limits to Growth*, London Earth Islands, 1st ed., 1972, σ. 94.

3. Pearce D. W. and Turner R.K., *Economics of Natural Resources and the Environment*, Harvest Wheatsheaf, New York, 1990.

4. Cumberland J., *Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability,* Ed. by Costantza R., Columbia University Press, New York, 1991.

5. Rawls J.R., *A Theory of Justise,* Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1971.

6. Ο όρος "εξισωτικό κριτήριο" αποδίδει το διεθνή όρο "Intergenerational Equity" που αναφέρεται στην προσπάθεια που πρέπει να καταβληθεί από κάθε γενιά προκειμένου να επιτευχθεί η διαχρονική εξίσωση στη χρήση των φυσικών πόρων.

7. Turner R.K., Pearce D., Bateman I., *Environmental Economics,* Harvester Wheatsheaf, New York, 1994.

8. Coker A. and Richards C., *Valuing the Environment,* Belhaven Press, London, 1992.

9. Sachs W., *Global ecology: a new arena for a political conflict,* Zed Books, London, 1993.

10. *Non Governmental Organisations,* συμπτ. NGOs.

11. *World Commission of Environment and Development,* "Our Common Future", Oxford University Press, 1987.

12. WCED, *Brundland Report,* όπ.παρ.

13. O' Riordan T., *Environmental Science for Environmental Management,* Longman, Ltd, 1995.

14. Maler K.G., "International Environmental Problems", in D. Helm, *Eco-nomic policy towards the environment,* Oxford Blackewell, 1992.

15. Εδώ η λέξη "αγαθά" χρησιμοποιείται με την ευρύτητα της οικονομικής έννοιας.

16. Page T., *Intergenerational Justice as Opportunity, Rowman and Littlefield,* Iotowa, 1982.

17. Worster D., *Nature's Economy: A History of Ecological Ideas,* Cambridge University Press, Cambridge, 1985.

18. Singer P., *Practical Ethics,* Cambridge University Press, Cambridge, 1979.

19. Callicott J.B., *Essays in Environmental Philosophy,* "Defence of the Land Ethic", New York, University Press, Albany, 1989.

20. Leopold A., *Game Management,* Scribner, New York, 1993.

21. Tietenberg T., *Environmental and Natural Resource Economics,* Scott Foresman, Glenview Ill, 1988.

22. Pezzey John, "Economic Analysis of Sustainable Growth and Developement, Policy Planning and Research, Economic *Department", World Bank Working Paper,* no 15, Washington D.C.

23. Daly Hermann, *Economics Ecology and Ethics: Esseys Towards a Steady-State Economy,* Freeman, San Francisco, 1980.

24. Tisdell C., *Environmental Economics, Policies for Environmental Management and Sustainable Developement,* Cambridge University Press, 1993.

25. Douglass G.K., *The Meanings of Agricultural Sustainability,* Westview Press, Broulder Colorado, 1984.

26. Barbier E.B., "The Concept of Sustainable Economic Developement", *Environmental Conservation,* vol. 14/1987.

27. Pearce D., Markandya A., Barbier E., *Blueprint for a Green Economy,* Earthscan Publications, London, 1994.

28. Καρβούνης Σ., *Διαχείριση του Περιβάλλοντος,* εκδ Σταμούλης, Πειραιάς, 1992.

29. Pearce όπως 26, σ. 30.

30. Cumberland John H., "Intergenerational Transfers and Ecological Sustainability", in *Ecological Economics,* by Costanza R., Columbia University Press, New York, 1991.

31. Georgescu-Roegen N., *The Entropy Law and the Economic Process,* Cambridge Mass, Harvard University Press, 1971.

32. Pearce D., Anil Markandya, Edward Barbier, όπως σημείωση αριθ. 26.

33. Καρβούνης Σωτ., *Διαχείριση Τεχνολογίας και καινοτομίας,* εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα, 1995.

34. Cumberland H.J., *Intergenerational Transfers and Ecological Sustainability,* op. .

35. Valerie Brown, David Ingle Smith, Rob Wiseman, John Handmer, *Risks and Opportunities, Managing Environmental Confict and Change,* Earthscan Publick, London, 1995.

36. Βουλγαράκης Γιώργος, *Περιβαλλοντικοί Φόροι,* Οικονομικά Χρονικά, Έκδοση ΟΕΕ, Τεύχος 86, Ιούνιος, 1995.

37. World Bank, *World Developement Report,* Oxford University Press, Oxford, 1994.

38. UNCED, "Environmental Policy and Law", *Rio Conference on Environment and Developement,* vol. 22, no 4, 1992.

39. Για περισσότερη ανάλυση του νομικού μέρους του θέματος, βλ. Γρηγορίου-Σαμιώτης-Τσάλτας, *Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη: Νομική και Θεσμική Διάσταση,* Παπαζήσης, 1993.

40. UNCED απο καλείται συντετμημένα το Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (United Nations Conference on Environment and Developement).

41. WCDE, *Our Common Future,* Oxford University Press, Oxford-New York, 1987.

42. Economic Commission for Latin America and Caribean.

43. Economic Commission for Africa.

44. Putten H., *The United Nations and the role of NGOs,* Network, no 22, 1993.